

Wat is een kanaal?

Inleiding

Wat is nu eigenlijk een kanaal? Wat verstaan we op deze website onder een kanaal? Er lijkt in eerste instantie niet zoveel discussie over mogelijk. Een beeld van een lange rechte, en wellicht wat saaie, bak water, zal bij de meesten toch wel opdoemen. De uiterlijke verschijningsvorm is echter maar één aspect van een kanaal. Andere aspecten die kunnen worden genoemd zijn de functie, het tracé en de ruimtelijke betekenis van het kanaal. Om misverstanden in het gebruik van de term 'kanaal' op deze website te voorkomen, ga ik hier op zoek naar de definitie van wat een kanaal is.

Het woordenboek

Waar beter te starten dan bij het Van Dale woordenboek? In dit woordenboek kan het begrip kanaal tien betekenissen hebben. Niet al deze betekenissen zijn echter gerelateerd aan het wateraspect. Spitsen we ons op dit wateraspect, dan blijven de volgende twee betekenissen over:

1. Smalle natuurlijke verbinding tussen grote wateroppervlakten (meren, zeeën);
2. Kunstmatige, gegraven waterweg (voor verkeer, afwatering of bevoeiing).

Wat meteen opvalt is de tegenstelling tussen beide betekenissen. In de eerste definitie is sprake van een natuurlijke verbinding, terwijl het bij de tweede gaat om een kunstmatige, gegraven verbinding. Op deze website staat de tweede

betekenis centraal: **de kunstmatige, gegraven waterwegen**. Dit betekent overigens niet dat

natuurlijke wateren geen onderdeel kunnen zijn van deze waterweg, maar ze hebben daarin een ondergeschikte rol en staan ten dienste van de verbinding die de mens voor ogen staat.

Een kunstmatige, gegraven waterweg, dat is dus een belangrijk kenmerk van een kanaal. Wat is nu een waterweg? Een waterweg wordt beschreven als weg te water, rivier of kanaal, geschikt voor de scheepvaart. Hieruit volgt dat het **geschikt zijn voor de scheepvaart** een belangrijk kenmerk is van een waterweg en dus voor een kanaal.

Een kanaal versus andere waterwegen

Wat onderscheidt het kanaal van andere kunstmatige waterwegen? Welke andere kunstmatige waterwegen zijn er eigenlijk? Hier volgen zes bekende:

- wetering: gegraven water, breder dan een sloot, met name dienend voor het afvoeren van overtollig polderwater, of ook als: natuurlijke of aangelegde waterloop (beek, rivier, kanaal, gracht enz.);
- sloot: gegraven water, smaller dan een gracht en breder dan een greppel, als afscheiding of om overtollig water af te voeren.
- gracht: met water gevuld kanaal, met name om of door een stad of rond een vesting.
- grift: variant van gracht. Een gegraven watergang, vaart of kanaal.

- vaart: gegraven waterweg (synoniem voor kanaal).
- diep: kanaal, vaart, met name in de noordelijke provinciën.

Gerelateerd aan het varen

Het bovenstaande aanschouwend is de conclusie te trekken dat vaarten en diepen gelijk zijn te stellen aan kanalen. In de topografie worden deze drie begrippen gebruikt voor dezelfde typen waterwegen. Het woord kanaal lijkt daarbij wat moderner dan het woord vaart. Vaart wordt vooral gebruikt voor de wat oudere waterwegen, zoals de trekvaarten uit de 17e eeuw. Een diep komt zoals gezegd vooral in de noordelijke provinciën voor. Gracht lijkt vooral te duiden op een lokale/plaatselijke waterweg met een gering bereik. Dit laatste vind ik een belangrijk onderscheid ten opzichte van kanalen. Een kanaal is meer gericht op het verbinden van plaatsen en/of gebieden over grotere afstanden. Soms wordt het woord 'gracht' nog wel gebruikt voor (zeer) oude waterwegen, zoals de Romeinse Drususgracht of Corbulogracht, of voor grenswateren, zoals de Geldersche Gracht. Een grift kan zo'n beetje van alles wat zijn. Aan de beschrijvingen valt op dat er blijkbaar verschillen zijn tussen een gegraven water, vaart of kanaal. De logica daarvan ligt volgens mij verscholen in het verleden en lijkt nu zijn betekenis verloren te hebben.

Gerelateerd aan de waterhuishouding

De begrippen wetering en sloot wijken duidelijk af van de andere. Bij deze watergangen staat de afwateringsfunctie centraal. Met name weteringen kunnen door hun omvang sterk lijken op kanalen, maar kennen feitelijk geen transportfunctie, anders dan het water zelf. Dit is een onderscheidend punt. Op deze website spreken we vooral over kanalen als zijnde kunstmatig gegraven waterwegen ten behoeve van transport. Dan gaat het primair om scheepvaart en het vervoer van producten. Dat wil niet zeggen dat een kanaal geen

waterhuishoudkundige betekenis kan hebben. In ons lage land is dit meestal wel het geval. Deze functie is of was echter ondergeschikt en volgend op de transportfunctie. Een watergang die alleen is aangelegd ten behoeve van de waterhuishouding zien we op deze website dus niet als kanaal. Dat kan wel eens verwarrend zijn, want de praktijk laat zien dat ook bij deze watergangen nog vaak het woord kanaal wordt gebruikt, denk maar aan de talloze afleidingskanalen of toevoerkanalen, zoals bijvoorbeeld het Valleikanaal.

Kunstwerken

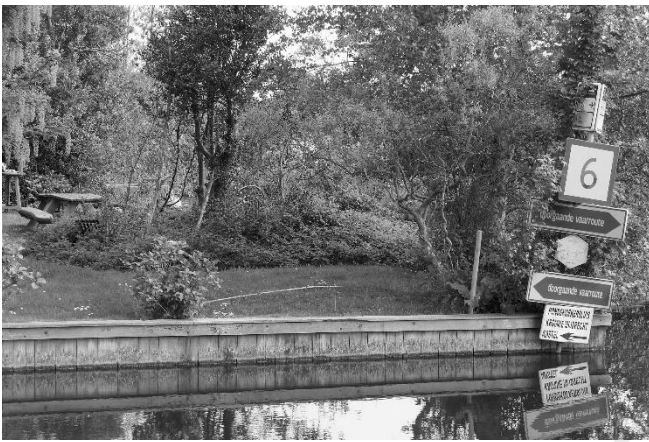
Kanalen kunnen ook niet zonder de aanleg van kunstwerken. Juist door het kunstmatig aanleggen van een waterweg werd afgeweken van het natuurlijke watersysteem. Dit betekent dat kunstmatige aanpassingen noodzakelijk werden. Het overwinnen van hoogteverschillen is daarvan het meest herkenbare voorbeeld. Dit leidt tot de aanleg van kunstwerken, zoals sluizen, scheepsliften en bruggen voor de scheepvaart en aan syfons, stuwen of duikers voor het watersysteem. De eerstgenoemde kunstwerken zijn het meest in het oog springend en een duidelijk kenmerk van kanalen.

Kunstmatig gegraven

Voor de scheepvaart

Op bovenlokaal niveau

worden voor transport. Dit was bijvoorbeeld een belangrijk doel bij de Maaskanaliserie. In het Van Dale woordenboek wordt kanaliseren als volgt beschreven (m.b.t. een rivier): door wegneming van bochten, uitdieping enz. tot kanaal maken. Het begrip kanaliseren heeft voor menigeen een wat negatieve klank. Het staat vaak symbool voor het vrij grof rechte trekken van ooit fraai kronkelende beekjes in het landelijk gebied. Met name de wat oudere ruilverkavelingen hebben wat dat betreft veel historisch landschap aangetast. De laatste tijd is de aandacht voor het natuurlijk landschap, de cultuurhistorie en niet in de laatste plaats voor het watermanagement sterk toegenomen. Water dient zoveel mogelijk ter plaatste vastgehouden te worden en pas als het echt niet anders kan, is afvoeren een optie. Dit heeft ertoe geleid dat overal in het land de kanalisatie van beekjes en beken weer (gedeeltelijk) ongedaan wordt gemaakt.

© 2008, Kanalen in Nederland

Geplaatst: 29 maart 2008 – Update: 23 januari 2013

De definitie

Dit geheel overziend wordt op deze website het begrip kanaal als volgt gedefinieerd:

een kanaal is een kunstmatige, gegraven waterweg met of zonder technische kunstwerken ten behoeve van transport, met als doel het op bovenlokaal niveau verbinden van plaatsen of gebieden.

Kanaliseren

Het begrip kanaal komt ook terug in woorden als kanaliseren en kanalisering. Hierbij wordt de techniek van een kanaal toegepast op een natuurlijke waterweg. Door kunstmatig ingrijpen wordt de natuurlijke waterweg zodanig aangepast dat de waterafvoer beter gereguleerd kan worden (lees: snel afgevoerd worden). Met het kanaliseren (of kanalisatie) kan een natuurlijke waterweg ook beter geschikt gemaakt